

Pèricles, o el polític

Ramon Alcoberro

Els cent anys que van del setge de Samos per part dels atenencs (439 aC) a la derrota dels grecs a la batalla de Queronea davant l'exèrcit macedoni de Filip II (338 aC) s'acostumen a anomenar "El Segle de Pèricles". Però ell només va governar quinze anys, entre el 445 aC i el 429 aC, quan va morir en el segon any de la Guerra del Peloponès, que resultà fatal per a Atenes. Pèricles fou el personatge que marcà una època -i que, més enllà, va establir definitivament els principis de la democràcia. Sempre per elecció popular de l'Ekklesia (l'assemblea), Pèricles dirigí la prodigiosa expansió d'Atenes per la mediterrània i també produí la seva decadència, arrossegant la ciutat a la desastrosa guerra amb Esparta. Com va escriure Tucídides: "Atenes en aparença era una democràcia, però en realitat era el govern d'un home tot sol".

Tucídides fa dir a Pèricles que Atenes era "l'escola de Grècia" (II, XLI) però no s'hauria pogut imaginar fins a quin punt la nostàlgia de l'Atenes ha impregnat tota la cultura occidental. Sempre que reflexionem sobre la democràcia Pèricles reviu d'una o altra manera. El sistema polític democràtic que ell consolidà a Atenes és, en bona part, l'origen i el model del nostre. La democràcia dels antics està explicada en l'Elogi Fúnebre que pronuncià en memòria dels morts en el primer any de la guerra del Peloponès, contra Esparta; i els valors que defensà en aquest discurs encara inspiren avui la filosofia política. Hi ha ben pocs discursos en la història del món que hagin resultat tan decisius – potser amb l'excepció del Discurs de Gettysburg (1863) que pronuncià Abraham Lincoln, i que en menys de 300 paraules també homenatjava els soldats morts en la guerra civil nord-americana en defensa de les llibertats. Pèricles sempre ha estat un model de governant. Aristòtil el considerava (Ètica a Nicòmac, VI, 5, 1140) un "frònimos", un home d'estat savi i prudent, és a dir, algú capaç de modelar la política a partir d'un ideal raonat. En definitiva, tot home polític aspira a governar com Pèricles, amb una barreja de pragmatisme i idealisme.

El personatge

Pèricles provenia de la vella noblesa atenesa (la seva mare, Agarístia, era neta de Clístenes, el reformador d'Atenes, i el seu pare, Xàntip, era un dels generals que havien aturat els perses en

les guerres Mèdiques). Pertanyia a l'antic llinatge dels Alcmeònides, una de les famílies fundadores d'Atenes i de tradició democràtica. Els seus mestres foren Damó d'Atenes i Anaxàgores de Clazòmene. Molt possiblement si ens han pervingut aquests dos noms en relació a Pèricles no és per casualitat. El primer era un pitagòric que coneixem per haver defensat la importància de la música en l'educació i que també influí sobre Sòcrates. Anaxàgores de Clazòmene és, per la seva banda, el profeta del "nous" (l'enteniment) i afirmava que era la raó humana la qui organitzava el món, tesi racionalista com la que més. Un món que sense "nous" estaria abocat al caos. Segons Plutarc, fou Anaxàgores qui: "li ensenyà la gravetat i la dignitat que mantenia en tots els seus fets i dits, més senyorial del que pertoca als qui han de fer discursos davant un poble lliure i qui li ensenyà a actuar amb una certa majestat". Com molts líders democràtics, Pèricles sempre es va veure a si mateix com un aristòcrata. No volia que el líder polític es "rebaixés" al poble, sinó que es tractava d'elevat el poble a un raonament polític. El bust de Crèsiles que s'ha convertit en el retrat oficial de Pèricles intenta mantenir aquest principi: no somriu i sembla que estigui immers en una meditació interior, malgrat portar el casc del guerrer. Consta que vivia amb sobrietat, malgrat disposar d'una fortuna important, parlava poc però ho feia en ocasions decisives i amb una absoluta claredat. Segons els seus contemporanis, només se'l va veure plorar dos cops: en el procés contra Aspàsia (la dona milèsia, possiblement descendent de Tales, amb qui compartí la vida) i en la mort del seu darrer fill. El tòpic és important perquè marca un dels trets característics de la política democràtica: la contenció. A diferència dels règims totalitaris i dels despotismes, les democràcies sempre han procurat evitar els personatges excessivament teatrals o les exageracions retòriques. El model de Pèricles en la creació d'una imatge pública dels polítics ha tingut una llarga posteritat.

Una nova democràcia

Pèricles no fou l'inventor de la democràcia, però sí el primer governant a assegurar a través de les lleis que qualsevol ciutadà, fos quina fos la seva riquesa, pogués accedir al poder. Des de 457-456, els zèguites (ciutadans de la tercera classe censatària) van tenir accés a l'arcontat. I se sap per Aristòtil que més tard també ho aconseguiren els thethes (ciutadans de quarta classe, els més pobres). Una eina que usà Pèricles per ampliar la democràcia constà a fer que a alguns càrrecs polítics no s'hi arribés per votació, sinó mitjançant un sorteig obert a tots els ciutadans. Però aquestes reformes haurien estat lletra morta si no s'haguessin acompanyat d'algunes mesures revolucionàries: la primera fou pagar als ciutadans pobres per assistència al consell i per ocupar càrrecs que els significaven la pèrdua del jornal. Els "bouletes" (cinc-cents membres de l'assemblea) i altres càrrecs de segon nivell rebien un "mistos", una retribució compensatòria. També en època de guerra els cavallers tenien una subvenció per mantenir el seu cavall. Però els "estategos", els generals, continuaren essent membres de la classe alta que exercien el càrrec com un honor.

Una aportació bàsica de Pèricles a la democràcia fou la seva política d'obres públiques. Encara avui, per influència de Pèricles i dels seus hereus romans, es vincula el bon govern a l'estat d'obres. En democràcia, els polítics recordats són sempre els qui tenen "mal de pedra" i fan monuments o obren carrers. Plutarc explica com va dedicar les riqueses de l'estat a "obres que li donaren, un cop construïdes, un renom immortal i que mentre es bastien tenien un benefici immediat perquè reanimaven totes les arts, donant feina a molta gent i procurant un salari a quasi tota la Ciutat". La reconstrucció dels monuments de l'Acroòpolis que havien estat destruïts pels perses en la II Guerra Mèdica es va fer a crèdit i assaltant el tresor d'altres ciutats gregues dipositat obligatòriament a Atenes. Però és significatiu que Pèricles no va fer obres públiques a l'atzar, sinó que les va integrar en un pla conjunt de monumentalització de tota la Ciutat, amb

un objectiu clarament propagandístic. Hi ha bones raons per afirmar que això no hauria estat possible sense la col·laboració de Fídies que actuà com al que avui anomenaríem un ministre i prengué decisions bàsiques en temes d'arquitectura. La tesi segons la qual les ciutats són la conseqüència de la trobada entre un Príncep i un Arquitecte es posà a prova per primer cop en els bastiments de l'Acròpolis. Forta militarment i rica perquè controlava la mina d'argent de Labrion i el tresor de moltes petites ciutats gregues, Atenes es volia revestir de conjunts monumentals per expressar la seva grandesa. Però Tucídides (II, XL), no deixa d'observar que malgrat tot "es va saber conciliar el bon gust amb la simplicitat". Els excessos barrocs mai no han estat gaire democràtics.

El Partenó, amb la seva façana de vuit columnes (i no de sis com fins aleshores) i amb fris jònic sobre un edifici paradoxalment dòric, explica força bé el que pretenia Pèricles. Les columnes dòriques, típiques dels temples antics, elevaven un fris modern. Les metopes del fris dòric (gigantomàquia, guerra de Tròia, amazonomàquia, gigantomàquia) evocaven quatre escenes de batalla on apareix l'ordre triomfant sobre del desordre i l'esperit imposant-se sobre la matèria. En el fris jònic de les Panatenees es veu el poble sencer, oferint als déus els seus presents. A l'interior (naos) del temple la deessa verge Atenea apareix armada i sostenint a les seves mans la victòria (niké). El temple és, doncs, una ofrena a la deessa de la Ciutat, però també un símbol cívic. Pèricles construï al Partenó una de les primeres expressions del que s'ha anomenat la religió cívica, on el poble se celebra a sí mateix i, en certa manera se sacrilitza. Un personatge desconegut, un enemic de Pèricles que tradicionalment s'ha anomenat "El vell oligarca" ho constata amb claredat: "el benestar dels pobres de la gent del poble i de les classes inferiors- i la multiplicació de gent d'aquesta mena- reforçà la democràcia".

L'imperialisme i la democràcia

Si Atenes fou una ciutat rica ho deu en gran part al seu imperi. L'any 454 Pèricles, en una decisió simbòlica, feu traslladar el tresor dels seus aliats, la Lliga de Delos, al Partenó -cosa que mai li perdonaren altres ciutats gregues- i va ser aquest tresor el qui va finançar el creixement atenès. Amb les seves contribucions eren les ciutats sotmeses a Atenes les qui finançaven l'excel·lent flota de guerra atenesa. És significatiu que democràcia i imperialisme vagin tan estretament unides. El fet ha estat observat per molts historiadors anglosaxons, de caire neoconservador, que han fet interessants paral·lelismes entre l'imperi britànic i l'imperi americà contemporani i el món de Pèricles. El poble era amo del seu destí, però només podia ser-ho oprimint els veïns perquè la democràcia és un sistema car de mantenir i algú havia de treballar per mantenir l'imperi -fins que els veïns se'n van cansar. Amb la Guerra del Peloponès totes les contradiccions van esclatar de ple. Però cal anar amb compte.

La guerra del Peloponès, estrictament, no va existir. Van ser, com a poc, tres campanyes militars diferents entre 431 a. C. i 404 a. C., totes prou desgraciades i amb un mateix denominador comú però sense una continuïtat exacta. A més, sovint Atenes i Esparta van lluitar mitjançant els seus aliats agrupats respectivament en la Lliga de Delos (proatenesa) i la Lliga del Peloponès (proespartana). Finalment, després de la batalla naval d'Egospòtamos (que en grec vol dir "el riu de la cabra"), Atenes no va poder més i es va rendir. El cost fou immens. La ciutat va perdre totes les seves possessions a l'exterior, hagué d'enderrocar les muralles del Pireu i va perdre totes les seves naus, excepte dotze, que pogué mantenir simbòlicament com una ombra del poder perdut. Però tota Grècia va restar econòmicament esfondrada durant generacions. Quan avui es parla de la "guerra global contra el terrorisme" (alguns en diuen "les guerres musulmanes") és fàcil fer un paral·lel entre la situació actual i la de l'imperi atenès. Van guanyar els espartans i Atenes va quedar políticament tocada per sempre més. La gran filosofia (Plató, Aristòtil), no va

deixar mai de preguntar-se sobre la democràcia i els seus límits i sobre les causes de la fallida atenesa. Plató, el gran inspirador de tot el pensament reaccionari fins avui, en va treure matèria per a La República, afirmant que Atenes s'havia esfondrat per l'excés de discursos buits que havien anorreat l'antiga virtut. Una cosa semblant opinen avui els pensadors neocons dels Estats Units. Si el saber i el poder no van a l'una les ciutats s'esfondren. Aristòtil, més moderat, pensava que la política de Pèricles havia fracassat per un excés d'ambició i recomanava als governants futurs optar per la prudència.

L'home magnífic (Aristòtil en diu "spoudaios", mot difícil de traduir) és complicat perquè enlluerna i, alhora, quan s'equivoca arrossega amb ell un munt de gent. Avís per a polítics, que val ahir com avui. L'Atenes que havia estat far de Grècia es va esfondrar possiblement per la ceguesa política del mateix home que l'havia encimbellat – i aquesta és segurament una lliçó que val també per a altres temps històrics. Al llibre I de la Història de les Guerres del Peloponès, Tucídides reporta una frase de Pèricles que segurament podria valdre també per a molts estrategues derrotats: "Hi ha un principi, atenesos, que mantinc i he mantingut sempre: no fer concessions". Seria curiós saber quants polítics al món han caigut per dir el mateix. Deuen ser legió.